DIRIJYORLIK TEXNIKASINING RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY USLUBLARI

Yuldashev Jahongir
O‘zbekiston davlat konservatoriyasi
“Dirijyorlik” ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada dirijyorlik san’atining tarixiy rivojlanishi, uning shakllanish bosqichlari hamda zamonaviy texnik va badiiy uslublari tahlil qilingan. Dirijyorlikning dastlabki ko‘rinishlaridan boshlab, uning professional san’at darajasiga yetib kelishi ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, buyuk dirijyorlar faoliyati va zamonaviy dirijyorlik maktablarining o‘ziga xos xususiyatlari ham ko‘rib chiqilgan. Maqolada dirijyorlik texnikasining asosiy elementlari — qo‘l harakati, batuta, mimika va psixologik boshqaruv kabi jihatlar batafsil tahlil etilgan. Zamonaviy texnologiyalarning dirijyorlik san’atiga ta’siri ham alohida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Dirijyorlik, orkestr, batuta, musiqa san’ati, ijrochilik texnikasi, psixologik boshqaruv, zamonaviy uslublar, simfonik orkestr.

Аннотация: В данной статье анализируется историческое развитие дирижёрского искусства, этапы его формирования, а также современные технические и художественные методы. Освещается путь дирижирования от ранних форм до профессионального уровня искусства. Также рассматривается деятельность выдающихся дирижёров и особенности современных дирижёрских школ. Подробно анализируются основные элементы дирижёрской техники — движения рук, дирижёрская палочка, мимика и психологическое управление. Отдельное внимание уделяется влиянию современных технологий на дирижёрское искусство.

Ключевые слова: Дирижирование, оркестр, дирижёрская палочка,

музыкальное искусство, техника исполнения, психологическое управление, современные методы, симфонический оркестр.

Abstract: This article analyzes the historical development of conducting, its stages of formation, and modern technical and artistic approaches. It explores the evolution of conducting from its early forms to a fully developed professional art. The work also examines the contributions of prominent conductors and the characteristics of modern conducting schools. Key elements of conducting technique — such as hand gestures, the baton, facial expressions, and psychological leadership — are analyzed in detail. The influence of modern technologies on conducting practice is also discussed.

Keywords: Conducting, orchestra, baton, musical art, performance technique, psychological leadership, modern approaches, symphonic orchestra.

Dirijyorlik san’ati musiqiy ijroning eng yuksak darajadagi boshqaruv shakli sifatida qadimdan shakllanib kelgan bo‘lsa-da, u bugungi kunda murakkab badiiy, psixologik va texnik tizimga aylangan. Dirijyorlikni oddiy “harakatlar orqali boshqarish” deb tushunish yetarli emas, chunki u aslida butun bir musiqiy jamoaning nafasini, ritmini va hissiy yo‘nalishini birlashtiruvchi markaziy kuchdir[1]. Dirijyor sahnada turib faqat tempni belgilamaydi, balki asarning ichki dramatizmini ochadi, har bir cholg‘u yoki ovozning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlaydi va musiqa mazmunini jonli organizmga aylantiradi.

Dirijyorlikning dastlabki ildizlari juda qadim davrlarga borib taqaladi. Musiqa hali mustaqil sahna san’ati sifatida rivojlanmagan davrlarda jamoani boshqarish vazifasi alohida kasb sifatida mavjud emas edi. O‘rta asrlarda cherkov xorlari ijrosida musiqani boshqaruvchi shaxs “kantor” deb atalgan va u qo‘l harakati yoki yog‘och tayoqcha bilan ritmni ko‘rsatib turgan[2]. Biroq bu harakatlar juda sodda bo‘lib, faqat boshlash, to‘xtatish va umumiy tempni saqlashga xizmat qilgan. Bu davrda musiqa

[1] Мусин И. А. *Техника дирижирования*. — Л.: Музыка, 1967. — 120–135-b.
[2] Коган Г. М. *Вопросы дирижирования*. — М.: Музыка, 1972. — 45–60-b.

ko‘proq jamoaviy an’ana sifatida yashagan va individual boshqaruv hali yetarlicha rivojlanmagan edi.

Vaqt o‘tishi bilan Yevropada musiqiy madaniyat rivojlanib, ayniqsa barokko va klassitsizm davrida orkestrlar tarkibi kengaya boshladi. Endi bir nechta cholg‘u emas, balki katta ansambllar ijro eta boshladi va bu murakkab tizimni boshqarish zarurati paydo bo‘ldi. Shu bosqichda dirijyorlik asta-sekin mustaqil faoliyatga aylana boshladi. Ba’zi kompozitorlar klavesin yoki skripka chalib turib orkestrni boshqargan bo‘lsa, boshqalari esa ijro jarayonini oldindan belgilangan strukturaga asoslab yo‘naltirgan. Bu davr dirijyorlikning texnik asoslari shakllanishiga zamin yaratdi.

XIX asrga kelib esa dirijyorlik haqiqiy professional san’at darajasiga ko‘tarildi. Orkestrlar yanada yiriklashdi, simfonik asarlar esa murakkab garmoniya va dramatik tuzilishga ega bo‘ldi. Natijada dirijyorlik faqat ritmni ko‘rsatish emas, balki chuqur badiiy tafakkurni talab qiladigan faoliyatga aylandi. Shu davrda batuta keng qo‘llanila boshlandi va bu dirijyorga harakatlarni aniqroq ifodalash imkonini berdi. Endi dirijyor orkestr oldida turib, butun ijroni boshqaruvchi markaziy shaxsga aylandi[3].

Dirijyorlik san’atining rivojlanishida buyuk kompozitor va dirijyorlar muhim rol o‘ynagan. Masalan, Feliks Mendelson orkestr ijrosida tartib va aniqlik tamoyillarini mustahkamlashga katta hissa qo‘shgan bo‘lsa, Rixard Vagner dirijyorlikni yanada dramatik, hissiy va teatrga yaqin san’at darajasiga olib chiqqan. Ularning ijodiy yondashuvi dirijyorlikni oddiy texnik jarayondan chuqur badiiy ifoda vositasiga aylantirdi.

Keyingi davrlarda dirijyorlik texnikasi yanada mukammallashdi. XX asrda yirik orkestrlar bilan ishlagan mashhur dirijyorlar bu san’atni yangi bosqichga olib chiqdi. Masalan, Arturo Toskanini o‘zining aniqligi va qat’iy intizomi bilan dirijyorlik maktabida yangi standartlar yaratgan bo‘lsa, Gerbert fon Karayan orkestr ovozining rang-barangligi va silliq uyg‘unligini mukammal darajaga olib chiqqan. Leonard

[3] Rudolf M. *The Grammar of Conducting*. — New York: G. Schirmer, 1980. — 75–92-b.

Bernshteyn esa dirijyorlikni nafaqat sahnaviy ijro, balki ommaga ta’lim berish va musiqani tushuntirish vositasiga aylantirgan.

Dirijyorlik texnikasi bir necha muhim jihatlardan iborat bo‘lib, ular bir-biri bilan uzviy bog‘langan. Qo‘l harakatlari eng asosiy vosita hisoblanadi. Bu harakatlar orqali dirijyor musiqa oqimini, uning tezlashuvi yoki sekinlashuvini, kuchayishi yoki pasayishini ifodalaydi. Har bir qo‘l ishorasi musiqa ichidagi ma’no bilan bog‘liq bo‘lib, ijrochilarga aniq yo‘nalish beradi. Shuning uchun dirijyorning qo‘l texnikasi qanchalik mukammal bo‘lsa, orkestr ijrosi shunchalik aniq va uyg‘un bo‘ladi.

Batuta esa dirijyorning qo‘l uzaytmasi sifatida xizmat qiladi. U harakatlarni yanada ko‘rinarli qiladi va katta orkestrlar bilan ishlashda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa simfonik orkestrlarda yuzlab musiqachilar bir vaqtning o‘zida ijro etgani uchun batutasiz aniq boshqaruvni tasavvur qilish qiyin.

Bundan tashqari, dirijyorning tana holati, mimikasi va sahnadagi energiyasi ham juda katta ahamiyatga ega. Dirijyorning yuz ifodasi musiqaning emotsional mazmunini ijrochilarga yetkazadi. Ba’zan birgina qarash yoki engil bosh harakati butun orkestrning dinamikasini o‘zgartirib yuborishi mumkin. Shu sababli dirijyorlik faqat texnika emas, balki kuchli psixologik ta’sir san’atidir.

Zamonaviy davrda dirijyorlik texnikasi yangi yo‘nalishlar bilan boyib bormoqda. Minimalistik yondashuv keng tarqalgan bo‘lib, bunda dirijyor ortiqcha harakatlardan voz kechadi va faqat eng zarur ishoralarni qo‘llaydi. Bu esa ijrochilarning o‘zaro eshitish qobiliyatini kuchaytiradi va orkestr ichki uyg‘unligini oshiradi. Shu bilan birga, psixologik boshqaruv uslubi ham muhim o‘rin tutadi. Dirijyor endi faqat “boshqaruvchi” emas, balki ijrochilarni ilhomlantiruvchi, ularning ijodiy salohiyatini ochib beruvchi yetakchiga aylanadi.

Zamonaviy texnologiyalar ham dirijyorlik jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron metronomlar, raqamli partitura tizimlari va sahna vizual effektlari ijroni yanada aniq va mukammal qilishga yordam bermoqda. Ba’zi orkestrlar

hatto raqamli monitoring tizimlaridan foydalanib, har bir ijrochining temp va intonatsiyasini real vaqt rejimida nazorat qilmoqda. Biroq texnologiya qanchalik rivojlanmasin, dirijyorlikning asosiy mohiyati – insoniy his-tuyg‘u va jonli badiiy ifoda bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, dirijyorlik texnikasi tarix davomida oddiy ritmni ko‘rsatishdan boshlangan bo‘lsa, bugungi kunda murakkab badiiy, psixologik va texnologik tizimga aylangan. U musiqa san’atining yuragi hisoblanadi, chunki dirijyor orqali asar jonlanadi, his-tuyg‘u oladi va tinglovchiga yetib boradi. Zamonaviy uslublar esa bu san’atni yanada boyitib, uni yangi ijodiy imkoniyatlar bilan kengaytirmoqda. Dirijyor esa har doim musiqaning ruhini uyg‘otuvchi, uni yagona badiiy oqimga aylantiruvchi markaziy ijodkor bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мусин И. А. *Техника дирижирования*. — Ленинград: Музыка, 1967.
2. Коган Г. М. *Вопросы дирижирования*. — Москва: Музыка, 1972.
3. Асафьев Б. В. *Музыкальная форма как процесс*. — Ленинград: Музыка, 1971.
4. Rudolf M. *The Grammar of Conducting*. — New York: G. Schirmer, 1980.
5. Scherchen H. *Handbook of Conducting*. — London: Oxford University Press, 1956.
6. Meier G. *The Score, the Orchestra, and the Conductor*. — Oxford: Oxford University Press, 2009.